

Seria C.

222161

No. 43.

CUNOSTINTE FOLOSITOARE

Seria C.

DIN LUMEA LARGA

SUB DIRECTIVA REDACȚIONALĂ A D-LUI PROF. UNIVERSITAR
I. SIMIONESCU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DIN VREMEA LUI ȘTEFAN CEL MARE

DE

GENERAL R. ROSETTI

MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Seria C.

CARTEA ROMÂNESCĂ

No. 43.

„CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE“

Seria A „Știință pentru toți“.

- No. 1. Cum era omul primitiv de *I. Simionescu.*
” 2. Viața omului primitiv de *I. Simionescu.*
” 3. Gazurile naturale de *I. Simionescu.*
” 4. Albinele de *T. A. Bădărău.*
” 5. Diabetul, îngrășarea, gălbănirea de *Dr. Căhănescu.*
” 6. Raze vizibile și invizibile de *C. V. Gheorghiu*
” 7. Viața microbilor de *Dr. I. Gheorghiu.*
” 8. Furnicile de *T. A. Bădărău.*
” 9. Viața plantelor de *I. Simionescu.*
” 10—11. Pasteur de *C. Motaș.*
” 12. Soarele și luna de *I. Simionescu.*
” 13. Telefonie fără fir de *Tr. Lalescu.*
” 14. Porumbeii mesageri de *V. Sadoveanu.*
” 15. Planeta Marte de *Ion Pașa*
” 16. Dela Omer la Einstein de *General Sc. Panaitescu*
” 17. Cum vedem de *Dr. I. Glăvan.*
” 18. Razele X. de *Al. Cișman.*
” 19. Omul dela Cucuteni de *I. Simionescu.*
” 20. Protozoarele de *I. Lepși*
” 21. Fulgerul și trăsnetul de *C. G. Brădeșanu.*
” 22. Nebuloasele gazoase de *M. E. Herovanu.*
” 23. Bacteriile folositoare de *I. Popu-Câmpeanu.*
” 24. Scrisori cerești (Meteorite) de *I. Simionescu.*
” 25. Din istoricul electricității de *Stel. C. Ionescu.*
” 26. Mercur și Venus de *C. Negoia.*
” 27. Reumatism și arteroscleroza de *Dr. M. Căhănescu.*
” 28. Oameni de inițiativă de *Apostol D. Culea.*
” 29. Henri Ford de *Ing. N. Ganea*
” 30. Musca de *I. Mureșanu.*
” 31. Ciupercile de *I. Popu-Câmpeanu.*
” 32. Cifrele de *G. M. Lăzărescu.*
” 33. Animale de demult de *I. Simionescu.*
” 34. Lămurirea popoului de *I. Simionescu.*
” 35. Din viața oamenilor întreprinzători de *Apostol D. Culea.*
” 36. Societatea nașunilor de *Artur Gorovei.*
” 37. Ficatul și boalele lor de *Dr. M. Căhănescu.*
” 38. Electrochimia și electroliza de *N. N. Iotetz.*
” 39. Noțiuni de electricitate de *Ing. Casetti*
” 40. Hl. Berthelot de *Căpt. M. Zupan*
” 41. Izvoare actuale de energie de *E. Severin.*
” 42. Goethe ca naturalist de *Prof. I. Simionescu*
” 43. Viața'n munți de *I. Simionescu.*
” 44. Principii de biologie de *I. Simionescu.*
” 45—46 Fauna Mării Negre de *Băcescu M. și Cărăușu S.*

Seria B. „Sfaturi pentru Gospodari“

- No. 1. Îngrijirea păsărilor de *Prof. C. Motaș.*
” 2. Despre tovărășii de *Preot C. Dron.*
” 3. Despre scarlatină de *Dr. I. Gheorghiu.*
” 4. Livada din sâmburi de *G. Gheorghiu.*
” 5. În jurul casei de *M. Lupescu.*
” 6. Casa de *I. Simionescu.*
” 7. Morcovul și alte legume de *P. Roziade.*
” 8. Sifilisul de *Dr. E. Gheorghiu.*
” 9. Temeiul îmbunătățirii vitelor de *D. G. Chițoiu*
” 10. Votul obștească de *A. Gorovei*

Seria C. CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE Nr. 43
DIN LUMEA LARGĂ

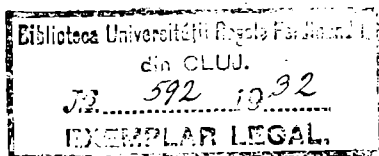
DIN VREMEA

LUI

ȘTEFAN CEL MARE

DE

BCU GENERAL IRI ROSETTI Cluj
Membru corespondent al Academiei Române

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”, BUCUREȘTI

2789—932.

222161

Nu este bibliotecă mai ieftină, potrivită vremurilor și mai trebuitoare ori cărui cărturar de cât

CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE

cu cuprins bogat, variat, din toate domeniile.

Lista cărțuliilor apărute este cuprinsă pe coperțile fiecăreia.

CUVÂNT ÎNAINTE

Fără îndoială Ștefan-cel-Mare a fost nu numai un mare domnitor al Românilor dar și una din figurile cele mai de seamă ale Europei, din a doua jumătate a veacului al XV-lea.

Mare sub toate laturile, el rămâne însă în istorie mai ales mare ca luptător.

Rostul paginilor cari urmează este de a lămuri pe cei cu dragoste pentru trecutul nostru asupra mijloacelor de luptă de cari a dispus acest ostaș de frunte și asupra chipului cum le-a folosit cu atâta isbândă.

Autorul.

Viața ostășască a moldovanului pe vremea lui Ștefan cel Mare.

Pentru a cunoaște această viață va fi îndestulător să urmărim, atât pe cât o îngăduesc știrile vremii, pe un moldovan în tot cursul vieții sale (căci toți erau ostași) oprindu-ne mai ales asupra acțiunilor sale militare, acțiuni cari, precum vom vedea, făceau parte din însăși viața sa obișnuită.

Ori-unde ar fi fost născut moldovanul nostru, în palatul Domnului, în curtea boerului sau în coliba țaranului, el eră înconjurat, dela început, de sgomotul armelor și auzia, din primele clipe când putea înțelege ceva, vorbindu-se de lupte, de arme și de vânătoare.

Părinții și rudele lipseau adesea, chemați fiind de nevoia apărării gliei strămoșești, iar acasă fiind, adesea erau nevoiți să se apere de hoți și de fiare sălbatice, mult mai răspândiți și unii și altele ca azi. La întoarcerea acasă, seara după isprăvitul muncii, apoi în zilele de sărbători și mai ales în lunile nopți de iarnă, povesteau ce li se întâmplase. La istorisirile acestor întâmplări se adăogau poveștile mamelor și poeziile populare, povești și poezii în cari luptele cu balaorii, spre pildă, nu sunt decât o reamintire a luptelor date de oamenii primitivi cu fiarele preistorice, povești și poezii

în cari se arată că isbânda, fie pentru apărarea proprie, fie pentru câștigarea unei ființe iubite sau a unui bun râvnit, nu se obține decât prin istețimea minții, prin tăria brațului, prin vitejie și des-toinicie în luptă.

Copilul crește astfel într'o atmosferă războinică și dela început i se infiltra noțiunea de nevoia vredniciei ostășești și îl cuprindea dorul fapturilor eroice.

Eră firesc deci ca, mult mai mult ca pentru copiii de azi, îndrumați mai ales spre mecanică, jocurile copilăriei de atunci să fi avut un caracter războinic și aceasta cu atât mai mult cu cât încă din cea mai fragedă copilărie, tânărul moldovan nu numai auzia despre lupte, dar le trăia. În adevăr, pacea nu domnia lungă vreme și nu treceau mulți ani fără de un atac al vecinilor sau vre-o năvală a Tătarilor. Nu rare ori atacul cădea prin surprindere chiar asupra satului său, cu cortegiul de moarte, răniri, schingiuri, siluirii și pârjol, pe când cei în puterea vieței se repeziau spre a face față dușmanului.

Bătrâni cu fruntea goală plecată spre pământ,
Femei cu prunci în brațe și pletele în vânt,
Copile spăimântate, mânănd turme de oi
Și flăcăiași în fugă mânănd cârduri de boi
Pe jos, pe cai; în grabă toți părăsindu-și satul,
Fugind cu vaet; lacrimi, căci i-a ajuns păcatul,
Se duc pribegi și palizi să cate-adăpostiri
În fund de codri'n peșteri, în sân de mânăstiri.

Nu e de mirat deci că întorși acasă copiii moldoveni să se joace de-a războiul, cum s'au jucat și se joacă încă, deși mai puțin, copiii de toate neamurile. O legendă populară ne păstrează amintirea unui asemenea joc a lui însuș Ștefan-cel-Mare; este legenda stejarului dela Borzești.

Iată acea legendă:

Ștefan, fiind copil, se jucă odată, în Borzești cu alți băieți din sat de-a războiul; ceata lui Ștefan înfățișând pe Moldoveni învinse pe ceata prietenului său Gheorghe care înfățișă pe dușmani.

Acesta din urmă, legat după obiceiul vremii, fu osândit la spânzurătoare și copiii-l acașară în glumă, de crengile unui nuc bătrân ce se află pe tăpșanul unde este azi biserica.

Până aci toate versiunile legendei sunt la fel, dar pentru partea a doua sunt două versiuni: una spune că deabia atârnaveră copiii pe Gheorghe de pom, când dintr'un tufiș sări un epure apucând la vale. Copiii se luară după dânsul uitând de Gheorghe, pe care-l găsiră mort la întoarcerea lor.

O altă versiune spune însă că, deabia acașaseră copiii pe Gheorghe de pom când o larmă mare venind din josul Trotușului, vesti sosirea Tătarilor și cauză fuga generală. Gheorghe găsit de Tătari spânzurat în pom ar fi slujit de țintă pentru săgețile lor.

Ulterior Ștefan ar fi clădit biserica din Borzești așezând altarul pe locul unde fusese nucul de care a fost atârnat prietenul său Gheorghe.

Apoi flăcăuandrul, trimes ca să păzească vitele aveă de la început nevoie să învețe a le stăpâni și a le duce prin locuri adăpostite și ferite de atacurile fiarelor sălbatice. Adesea trebuia chiar să le apere și să se apere de aceste din urmă. Ghioaga—țintuită sau nu—, praștia, arcul, nu erau pentru copilul de atunci numai jucării, ci erau unelte de întrebuițare zilnică, pe cari părinții i le puneau în mână cât mai de vreme și-l învăța a le mână cu destoinicie.

Vânătoarea, de vrăbii, de guzgani etc. la început, mai în urmă și acea de fiare sălbatice, desăvârșiau pe tânăr în mânăirea armelor și-l învățau cu noți-

unile de pază, de pândă, de folosință a terenului, atât de trebuincioase pe câmpul de luptă.

Isvoarele vremii nu ne arată vârsta de la care tânărul moldovan pregătit de luptă — instruit cum am zice azi — erà îndatorat să răspundă la chemarea sub arme, Probabil că nu erà nici o legiuire în această privință, dar că datinele și nerăbdarea firească a tinerimei, făceau ca să plece la vre-o chemare destul de tânăr.

Cele spuse pentru masa tinerimei se potrivesc și pentru fiii clasei conducătoare, cu deosebire că aceștia din urmă nu aveau a munci manual — pe ici pe colo câte unul învăța ceva carte cu câte vre-un dascăl sau preot — și că trăiau într'o atmosferă în care și lupta și vânătoria erau mult mai mult un scop al vieții decât pentru țărănime, pentru care erà mai ales o nevoie. Exercițiile cu armele și călăria erau pentru fiii boerului o parte — poate cea mai însemnată — din educația lor.

Una din caracteristicile vieții moldovanului de pe atunci erà instantaneitatea cu care muncitorul se transformă în ostaș. Un călăreț trecând în goană, semnale din bucium sau focuri aprinse pe anume înălțimi, îl vestiau deodată că țara aveà nevoie de dânsul.

Fără a pierde o clipă, fiecare se pregătea de plecare, nu numai pentru că nu puteà face altfel; moartea și confiscarea bunurilor erà pedeapsa care se aplicà imediat dezertorilor, trădătorilor și acelor cari nu posedau sabie și arc cu săgeți. Moldovanul, mulțumit de starea sa, aveà tot interesul să apere obștia din care făceà parte.

Luându-și rămas bun dela ai săi, umplându-și traista cu merinde — brânză, făină, pastramă — și înarmat cu armele cu cari starea lui de bogăție i le îngăduia, plecà, împreună cu ceilalți bărbați din satul său, la locul de adunare hotărât pentru

cei din acelaș ținut— și apoi, împreună cu toți ținutașii, mai departe. Unii tăcuți, cei mai mulți glumind după obiceiul neamului, alții îngrijorați de soarta celor lăsați în urmă, tineri nerăbdători, formau gloate din ce în ce mai mari care se îndreptau spre *beleag*, adică locul hotărât pentru adunarea întregii oștiri.

Aci se stabilea ordinea de bătaie—se împărțea steaguri oastei, cum spun vechile cronici, cetele mai mici păstrându-și alcătuirea lor, în care cei din acelaș sat continuau a trăi și a lupta cot la cot, lucru ce nu puțină tărie sufletească dădea luptătorului.

Odată oștirea strânsă — bulucită, cum se zicea atunci, Moldovenii duceau viața ce se duce totdeauna în războiu: marșuri lungi și rezezi; raite depărtate pentru a da de urma dușmanului, a-i cunoaște mișcările; hărțuirea necurmată a coloanelor și mai ales a convoiurilor inamice; organizarea de pânde și în sfârșit bătălia, urmau una după alta.

De obicei războaiele erau scurte; un atac dușman, sdrobot la un loc prielnic sau o raită în țara dușmană, ținea câte-va zile sau cel mult câte-va săptămâni. Oamenii se hrăneau cu ceea ce luaseră de acasă și cu ceea ce găseau la fața locului. Dacă războiul ținea mai îndelung și mai ales dacă trupele erau ținute mai mult timp în acelaș loc, merindele se isprăveau și eră nevoie a se da oamenilor drumul acasă, pe câteva zile, ca să-și aducă altele cum a fost nevoit să o facă Ștefan cel mare în 1476.

Bătălia finală, fie că aducea înfrângere, fie că aducea isbândă, avea drept urmare întoarcerea omului acasă, de obicei cu pradă alcătuită din arme, cea mai căutată, sau obiecte de îmbrăcăminte și, câte-odată, bani și șerbi proveniți din prizonieri, iarăși foarte prețuiți ca unelte de lucru sau pentru

banii de răscumpărare ce se putea lua pentru schimbul eliberării lor.

Nu toți aveau norocul însă să se întoarcă sănătoși acasă. Unii rămâneau morți pe câmpul de luptă. Alții se întorceau răniți sau ologi, dintre cari pe mulți, bărbierii, vracii și babele, cari alcătuiau corpul medical de atunci, nu-i puteau tămădui. În fine unii cădeau prizonieri. Dacă, drept pedeapsă pentru o acțiune anterioară sau ca răzbunare, nu erau puși la chinuri sau omorâți, soarta nu le era mult mai bună. Cei săraci erau luați și, când cădeau în mâna Turcilor sau Tătarilor, vânduți ca sclavi; mulți erau trimiși ca vâslași pe navele de războiu, legați cu lanțuri de bănci, rău hrăniți și adesea bătuți. Câți Moldoveni n'au murit astfel prin meleaguri sau pe mări străine! Cei bogați erau închiși pentru a fi răscumpărați de ai lor sau schimbați contra prizonierilor luați de Moldoveni. Ni s'a păstrat scrisoarea unui asemenea prizonier, a vornicului Tricolici, care, din închișoarea sa, zice:

„Și am căzut în mâinile domnului Basaraba Voevod, și mă ține ferecat, cum mi-a fost scris de la Dumnezeu.“
 Le spune alor săi să se ocupe de averea sa și apoi adaogă:
 „Deasemenea nu mă uitați nici pe mine, ci cum vi s'a
 „parea mai bine, așa să faceți, ca să nu pier. Deasemenea
 „să știți, că Soltan, fratele Cozmii, e viu împreună cu
 „mine, până ce ne-a veni ceasul“.

Dar soarta nu era așa de crudă pentru toți. Majoritatea se întorcea la ai lor și-și reluă traiul pașnic. La bucuria de a se găsi între ai săi, la liniștea ce urmă după puternicile emoții prin cari trecuse, se adăogă pentru fiecare mulțumirea de a-și fi făcut datoria. Această mulțumire se arată și în mod public, solemn și demn.

La zi anumită ostașii, după ce ca mulțumire către Cel a Tot Puternic postiseră mai multe zile — patru

după izbânda dela Racova—se adunau la locul arătat de Ștefan. Vlădici, egumeni și preoți, în odăjdii sfinte, înălțau — în fața oastei adunate — rugi de mulțumire și cântece de slăvire către Cel ce le dăduse biruința, rugi ascultate cu o deosebită smerenie de toți, dela Domn până la opincă. Urmă împărțășirea; după care cu toții se așezau la ospățul dat de Domn. Cu această ocazie Ștefan, cu strălucirea pe care i-o da biruința, cu siguranța pe care i-o da îndeplinirea datoriei și a pildei, ce o arăta în viața de toate zilele cași în viforul băătălici, răsplăteă pe acei cari, în fata morții, își făcuseră datoria precum știă să răsplătească dar și să pedepsească în viața de toate zilele. Bani pentru unii, arme luate dela dușman, haine, hărăziri de pământuri și de șerbi pentru alții, înălțări în s'ujbe și în rang social pentru cei ce se arătaseră conducători destoinici, erau împărțite cu dărnicie dar și cu socoteală și aduceau nu numai mulțumiri dar întâreau hotărârea îndeplinirii datoriei și în viitor.

Dar dacă în luptă, tot în luptă, de patruzeci de ani, Ștefan puteă spune ostașilor săi:

Apărători ai crucei voi îi cunoașteți bine,
 Căci pentru a lor risipă ați războit cu mine
 Prin șesuri, munți și codri, pe iarnă, toamnă, vară,
 Făcând din pieptul vostru hotar de țară
 Roșind cu-a vostru sânge ferbinte, plin de viață,
 Siretul, Prutul, Nistru și Dunărea măreață;
 Stând veșnic în picioare, în veci neodihniți,
 De arma, sora voastră, în veci nedeslipiți,
 Fără copii, soție, o! dragii mei vultani,
 Și'n luptă, tot în luptă, de patruzeci de ani!

și dacă la Războeni, și aiurea, boierii se închinaseră frumos în fața morții și o priviseră în față, aceasta nu s'a făcut cu gândul la răsplată ci pentru

că avea credință adânc înrădăcinată, că, după cum o pune Alexandri în gura lui Ștefan :

Cât vor călca dușmani în țară de Români
 Ei robi vor fi în țară, dar veșnic nu stăpâni!
 Decât Moldova 'n lanțuri mai bine ștearsă fie!
 Decât o viață moartă, mai bine-o moarte vie!
 Să deie Domnul ca deapururea așa să fie.—

II

Ce arme întrebuițau Românii acum patru sute de ani.

Omul este o ființă care se adaptează ușor la noi condițiuni și care, într'o măsură corespunzătoare, uită lesne pe cele vechi, ceea ce nu puțin a favorizat dezvoltarea sa.

Nu trebuie deci să fim mirați dacă azi cunoaștem puțin lucrurile de cari ne-am folosit în trecut și că ne dăm așa de puțin seama de felul traiului de odinioară.

Acum patru sute de ani, la noi, viața omului era într'o primejdie necurmată fiind-că:

Pe deoparte erau multe fiare, ca: lupi, urși, cari umblau peste tot și atacau și pe om și dobitoacele de cari aveà nevoie omul.

Pe de alta războiul și mai ales, atacul drâmbelilor de Tătari, a cetelor de Unguri și Turci, a hoților, era un ce obișnuit.

În sfârșit pentru că viața omului era socotită de mai mic preț ca azi și instinctele lui luptătoare erau mai puțin stăpânite, fie prin firea legilor, fie prin creștere.

Așa fiind omul era nevoit sa aibă necurmat lângă dânsul, un mijloc de apărare, o armă.

Care erau aceste arme, de cari Românii se fo-

loseau deopotrivă și în viața de toate zilele dar și la războiu?

Intâiu erau acelea cu cari-l înzestraseră firea : brațele, pumnii, unghiile, dinții ; apoi veneau acele ce'și le putea fabrica singur.

Ne închipuim azi greu folosința brațelor, a pumnului, a dinților, ca arme, pentru că suntem prea obișnuiți a lovi și a primi lovituri de departe. Dar pe acele vremuri lupta aveà totdeauna loc de aproape, erà totdeauna corp la corp, în care omul surprins fără armă sau a cărui armă stricându-se — și se strica lesne căci erà făcută din primul material găsit, — erà nevoit să se folosească de acelea cu cari-l înzestraseră firea.

Lupta corp la corp, cu ursul sau cu dușmanul, nu erà o excepție și numai acela al cărui braț erà mai vânjos, al cărui pumn erà mai greu, a cărui iuteală în mișcări erà mai mare, putea să isbândească. De acolo vine și tradiția luptei „drepte“, încă azi cunoscută și practică la țară.

Acum patru sute de ani Românul nu mai lupta, astfel decât excepțional, când erà surprins fără armă sau când aceasta îi se rupea în mână. De mult căpătase noțiunea armei ce-i mulțea puterea ; de mult o folosise.

Cari erau armele ce folosia?

Intâiu bâta sau ghioaga ; o bucată de lemn tare, lungă cam de 80 centimetri, mai subțire la capătul ce se ținea în mână și mai groasă la celalt capăt, cu care se lovia. De obicei capătul cu care se lovea erà strâns cu fier și ținut cu cuie de fier, ceace făcea ca lovitura să fie cu atât mai puternică. Intrebuințarea-i a fost generală și a fost atât de generală încât o găsim slăvită în poezia populară de pe toate meleagurile locuite de Români, cum se vede din următoarele versuri :

Și spre Dunăre aleargă
Hăulind și chiuind
Buzduganul învârtind.

sau

Și cu ghioaga nestrujită
Numai din topor cioplită.

sau încă

Ghioaga și săgeata lui
Fac pustiul codrului!

sau în sfârșit

Aveam falnic harmasar
Și o ghioagă nestrujită
Cu piroane țintuită
Care când o învârteam
Proască prin dușmani făceam.

Ea s'a folosit însă nu numai de țărani ci și de cei bogăți; la aceștia din urmă era de fier sau de lemn îmbrăcat în fier. Cu timpul — ca un fel de omagiu pentru prima armă a omului — a ajuns să însemne: puterea, atât a comandanților cât și a Domnitorului. Se numea în acest caz buzdugan. Dela acest buzdugan derivă și bastonul de mareșal și sceptrul.

Buzduganele, ce au continuat a fi folosite și ca armă, erau aurite sau argintate, încărcate cu deseme și împodobite chiar cu pietre scumpe, cum se vede din inventarul averei rămasă dela Petru Șchiopul V. V.

Dacă ghioaga slujea pentru a lovi, o altă armă, făcută tot din lemn — sulița — era folosită spre a împunge, fie aruncând-o din depărtare, fie ținând-o în mână. Până la sfârșitul veacului XVII aceste suliți (lânci și jevelaturi) erau făcute de ai noștri din prăjini de lemn tare, al cărui vârf as-

cuțit, erà dese ori numai ars în foc. Mai obișnuelnic însă aveau un vârș de fier ascuțit, prins în capățul prăjinei, cu cuie sau cu sârmă. Ai noștri întrebuițau și vârșuri cu două capete: unul ascuțit pentru a împunge și unul îndoit, alcătuiind o cange, cu care se prindea și se doborà călăreșul dușman de pe cal.

Praștia, ce se folosiă pentru a aruncă pietre, erà deasemenea o armă mult întrebuițată. Amintirea ei este încă vie la țărănimea noastră; este încă folosită de copii spre a vânà păsări și a da jos fructele.

Aceste arme și cu bolovanii ce se aruncau de sus în capul dușmanilor sau asupra fiarelor, erau cele mai simple ce se folosiau de către toți și puteau fi făcute de ori și cine.

O altă armă ce se fabrică ușor și erà bine folosită de Români, și de pe jos și de-a călare, erà arcul, a cărui bătaie ce se numea atunci pistreală, adică depărtarea la care se putea trage, nu trecea de două sute de pași.

Pentru săgeată-proectilul ce-l aruncă arcul-trebuia un vârș metalic și erà nevoie de acest capăt metalic și pentru ca mersul săgeței să fie mai sigur și pentru ca pătrunderea ei în trupul țintei — om sau fiară — să fie mai adâncă. Erà nevoie deci de un fierar, fierar care erà aproape în unanimitatea cazurilor țigan, spre a face aceste vârșuri, ce dese ori aveau zimți ca să producă răni mai mari și să nu poată fi scoase ușor din rană sau să o mărească dacă erau scoase.

Arcurile și mai ales săgețile se purtau în tolbe de piele.

Tot Țiganii făureau — atunci când nu se cumpărau dela vecinii noștri — săbiile, cu cari toți locuitorii erau îndatorați a fi înarmați, pe vremea lui Ștefan cel Mare, după spusa cronicarului polon contimporan Dlugosz. Cele făurite la noi erau, probabil,

numai de forma simplă, dreaptă, deși ai noștri au folosit mult și sabia orientală curbă și există și un model de sabie moldovenească, model ce nu ne mai este cunoscut azi.

Săbiile slujeau și ca lucruri de dat în dar. Așa voevodul Radu dă în dar, la 1507, lui Vladislav regele Ungariei, săbii poleite cu aur și cu mânerle încrustate cu pietre scumpe. Și acesta este departe de a fi un caz unic.

Mulțimea locuitorilor folosiă, pe lângă aceste arme, și unelte ale căror menire obișnuelnică eră alta: topoare, securi, seceri, coase, furci; le întrebuința în lupte corp la corp. Folosința acestora se amintește și de poezia populară, care arată că :

Barda'n mână apucă
Și'n Tătari se aruncă.

Sau [BCU Cluj / Central University Library Cluj](#)

Cine are topor mare
Scoată-mi-l la foc de soare,
Cine are bardă mică
Facă-i buza subțirică,
Când s'o repezi prin gloate
Să deie sărut de moarte.

Coasele și secerile erau întrebuințate mai cu seamă spre a tăia picioarele la caii călăreților dușmani. Indemânarea alor noștri în folosința acestor unelte, de cari se slujiau în viața de toate zilele, eră foarte mare, precum este adeverit de scriitorii străini cari au luat parte la lupte în contra noastră.

Deși armele de foc se întrebuințau la noi încă de mult timp, folosința lor nu eră însă mult răspândită pentru că, ori cât de butucănoase erau cele ce le folosiau ai noștri, ele se făceau mai greu de faurii noștri și pentru că costau scump,

ceea ce nu îngăduia țăranului să le cumpere, cum tot scumpetea nu-i îngăduia să cumpere nici praful de pușcă, care dacă era fabricat prea grosolan se păstra greu.

Greutatea fabricării venea mai ales din faptul că țevile nu se turnau ci se făureau din vergele de fer, alipite ca doagele unei butii. Țevile nu prezentau deci o deopotrivă rezistență peste tot și nu îngăduiau o închidere ermetică a locașului pulberii.

Apoi folosul armelor de foc nu era încă mare, la epoca de care ne ocupăm, efectul lor fiind mai mult moral decât material. Căci se încăreau greu și încet, erau foarte grele, depărtarea la care trăgeau nu depășea pe a arcului și nu erau precise. Un alt neajuns era că nu se puteau folosi pe timp de ploaie deoarece li se dădea foc cu o iască sau cu un fitil pe cari trăgătorul le purta, aprinse, în mâna dreaptă, lucru ce nu se putea face când ploua.

Aceleași neajunsuri le prezentau și tunurile de atunci, dar, puterea lor de distrugere fiind mare, se folosiau pe o scară proporțional mai largă. Neajunsul cel mai de seamă al tunurilor era însă că se găseau cu greu meșteri tunari români și că era nevoie a se lua străini, pe a căror bună credință, documentele vremii arată că nu se putea pune deosebit temei.

Din acele tunuri au rămas azi puține; cel mai cunoscut este acel al lui Petru Cercel V.V., care se află la Muzeul Militar. Acest tun poartă pe dânsul diferite ornamente și o inscripție.

Armele pe acele vremuri nu erau însă numai obiecte de întâia necesitate, ci și obiecte de lux ce arătau gustul artistic al proprietarului ca și belșugul lor; alcătuiau o bogăție ușor de transportat în caz de nevoie. Și, pe atunci, nu rare ori, bejenia se

impuneă. Corespondențe cu străinătatea, testamente și adevăriri ale călătorilor străini ne arată că și domnii și boerii noștri posedau arme bogat cizelate, cu paturi încrustate sau acoperite cu fildes, cu argint sau cu aur și cu pietre scumpe. La Muzeul nostru militar sunt unele piese de acest soi, este adevărat dintr'o vreme mai nouă, cari ne îngăduie totuși se ne facem o idee de aceea ce puteau fi acele din veacul al XV-a.

Armele nu serveau însă atunci numai ca unelte de apărare sau ca obiecte de lux ci slujeau și ca obiecte de schimb, ca bani, căci vedem : pământ cumpărat „pe un arc cu săgeți și cu o tolbă“ sau „pe 100 aspri bani gata și o chivără“ sau „pe 5000 aspri și o cămașă de zale și un coif și o cingătoare și un cal bun“.

Dacă ni s'a păstrat și urma documentară, precum în poezia populară ni s'a păstrat și tradiția acestor arme bogat împodobite, nu am găsit încăeri vre-o mențiune despre împodobirea armelor folosite de țărâtime. Și totuși este cu neputință ca țăranul, care-și podobește cu atâta hârnice și cu o măiestrie desăvârșită cu creștături : toiagul, fluerul, jugul boilor sau alte obiecte de folosință casnică să nu-și fi împodobit la fel ghioaga—mai ales că vedeă buzduganele înflorite ale mai marilor săi, sulifa sau arcul, de care era legată, așa de mult, siguranța ființei sale.

La sfârșitul acestei înșirări voiu fi întrebat, poate : Dar ostașii noștri nu dispuneau ei oare de îmbrăcăminte de zale, de chiurase, cum foloseau ostașii străini? Afară de prea puține excepții, domni și boieri, nu! Și nu le întrebuințau, pentru că nu eră cine să le facă la noi și pentru că erau prea scumpe, dar și pentru că ele nu se potriveau felului de a lupta a Românului, care cerea multă agerime—deci ușurință și putință de ascunziș spre

a se face una cu pământul și cu pădurea. Nu se putea ascunde lesne nici cu zale nici, mai ales, cu chiurase strălucitoare.

Spre a se feri de loviturile dușmanului, ai noștri se foloseau de scuturi făcute din răchită împletită sau din lemn și acoperite și unele și celelalte cu piele. Ei purtau îmbrăcăminte de pânză de in, umplute cu lână și cusute în ițe dese, care alcătuiă o adevărată saltea. Cea mai bună apărare le era însă tot iuțea în mânărea armei proprii și înlădierea trupului.

Armamentul deci de care se folosiau ai noștri, acun patru sute de ani, eră rudimentar. El eră inferior aceluia cu care erau înarmați vecinii noștri. Românul trăiă însă veșnic cu dânsul și-l folosia zilnic fie pentru nevoile gospodăriei sale, fie în luptă cu fiarele, fie pentru a se apăra și apăra pe ai săi de hoți; eră deci obișnuit cu aceste arme și de aceea le folosia în chip meșteșugit.

III

Cum se lupta pe vremea lui Ștefan cel Mare.

Pentru a ne da seama de chipul cum se dădeau bătăliile pe vremea lui Ștefan cel Mare voi descrie două din bătăliile sale și anume cea dela Baia (15 Decembrie 1467) și dela Racova (10 Ianuarie 1475), pentru cari avem date mai complete. Odată acéstea cunoscute vom putea deduce chipul cum se luptă în Moldova, pe vremea voevodului ei cel mai strălucit.

În Noemvrie 1467 Mateiaș Corvin, supărat pe Domnitorul Moldovei din cauza cuceririi de către acesta a Chilieii, din cauza încălcărilor făcute în Ardeal, din cauza încurajării de către Domnul din

Suceava a răsculării nobililor din Ardeal în vara aceluiaș an și probabil ațâțat de Petru Aron adăpostit la curtea ungurească, se hotărăște a ataca pe Ștefan cel Mare și în acest scop își adună armata în țara Bârsei, sosind și el la Brașov, la 11 Noemvrie.

Ștefan, bine informat ca de obicei, întărește pasul Oituzului și-l ocupă cu o parte din trupele sale, probabil cele localnice.

Mateiaș, înaintând, dă de Moldovenii puși pentru paza pasului. Aceștia rezistă dârz, ceea ce silește pe Unguri să deie repetate atacuri, în cari pierd multă lume. Mulțumită numărului lor covârșitor, ostașii lui Mateiaș reușesc, în cele din urmă, să forțeze trecerea și intră, la 19 Noemvrie, în târgul Troțuș. Ard acest târg care avea atunci o importanță destul de mare și apoi înaintează, arzând, prădând și omorând, prin Băcău până la Roman, hărțuiri însă neconținute de Moldoveni. În Roman Ungurii stau dela 29 Noemvrie la 7 Decemvrie, amăgiți fiind de negociațiunile de pace ce le propune Ștefan, cu scopul de a mări încrederea ce o avea Mateiaș în puternicia sa de mare rege. Din Roman Ungurii pleacă la 7 Decemvrie după ce dau foc târgului și pălâncii (cetății de lemn) ce înconjură orașul. Ei se îndreaptă cu grosul armatei spre Baia, unde sosesc la 14 Decemvrie. În acest timp o parte mai mică a oștirii ungurești se îndreaptă spre Târgul Neamț, căruia îi dă foc.

În vremea aceasta oștile lui Ștefan, care se retrăseseră luptând mereu, se adună în văile Șomuzurilor, păstrând însă, prin iscoade, contactul cu Ungurii.

Detășamente moldovenești ocupă toate potecile ce duc de la Baia peste munți. Ungurii, obosiți și încrezuți, nu iau îndestulătoare măsuri de pază sau iau numai măsuri de pază apropiată, așa că

nu știu ce fac Moldovenii. Cum înserează, oastea moldovenească, care se apropiase de oraș, îi înconjoară din toate părțile și, pe la mijlocul nopții, se aruncă năvalnic asupra locuințelor în cari se odihnesc dușmanii, le dau foc și zdrobesc pe Unguri surprinși și buimăciți de somn și de vin. Puțini dintre aceștia scapă, prin poteci, în Ardeal.

Totuș unii scapă și scapă pentru că nu se executase pe deplin ordinul lui Ștefan de a se ocupa toate potecile; neexecutarea eră datorită trădării, după unele cronică între cari acea nou descoperită de Domnul Gorka.

Printre acei cari se salvează astfel se află și Mateiaș, purtând în spate mai multe răni de săgeți.

Nici un Ungur nu mai călcă pământul Moldovei ca dușman, atâta vreme cât a domnit Ștefan.

*
BCU Cluj / Central*University Library Cluj

La sfârșitul anului 1474 o puternică armată turcească se află în Muntenia, de unde se îndreaptă asupra Moldovei. Trupele de acoperire moldovenești opun o primă rezistență la graniță, după care se retrag pe valea Bârladului, hârțuind mereu atât coloanele de marș cât, mai cu seamă, convoiurile turcești, cari înaintau cu greu, prin mocirlele și noroiul din șesul Bârladului.

Ștefan alesese ca loc pentru bătălie o poziție deacurmezișul văii din apropierea Vasluiului, într'un loc unde aceasta eră mai strâmtă. El întărise dealurile din dreapta și din stânga cu șanțuri și cu abatise (copaci răsturnați); pusese în șanțuri acele dintre trupele sale cari aveau arme de foc (Poloni, Secui) și câte zece tunuri la fiecare flanc. Grosul forțelor sale - Moldovenii—il adăpostise în pădurile de pe dealurile din stânga Bârladului, iar el stă într'un loc — probabil între ambele sale grupe de forțe — de unde putea să vadă tot ceeace se

petreacă și de unde îi era cu puțință să conducă lupta. Turcii, urmărind trupele de acoperire moldovenești, dau, pe neașteptate — din cauza ceții — peste trupele așezate de Ștefan deacurmezișul văii. Aceste trupe deschid un foc viu asupra Osmanlâilor, cari au o clipă de nedumerire, dar caută apoi să se desfășoare. Desfășurarea le este foarte grea din cauza locului strâmt, a mlaștinelor și a ceții.

Cu toată dezordinea ce rezultă în rândurile lor, Turcii se aruncă asupra trupelor creștine din față și reușesc, mulțumită precumpănirii numărului lor, număr ce este mereu mărit prin trupele dela grosul coloanei, să sdrobească, după lupte crâncene, rezistența îndârjită și mai presus de orice laudă a trupelor noastre din vale. Atunci Ștefan, care precum am zis, urmărea lupta din lături, vede că a sosit clipa hotărâtoare. El se pune în capul Moldovenilor, ascunși în pădure și, susținut de artileria sa, care redeschide focul, năvălește asupra flancului și spatele Turcilor.

Ieșirea neașteptată a acestei masse mari — și întunecoasă la vedere — cum întunecos eră și adăpostul unde fusese ascunsă până atunci, rostogolirea de la deal la vale asemănătoare cu a unei mingi de zăpadă ce pareă că se mărește pe fiecare clipă, surprinde pe dușmani. Obosiți de înaintare prin zloată și prin lupta de până atunci, zăpăciți de ceață, de chiotele Moldovenilor, prinși între două focuri, ostașii lui Mahomed al II-lea fac față noului atac, desigur vitejește după firea lor, dar cu greu.

Acest soi de a comandă stând în afara luptei, este cu totul nou și deosebit de ce se făcea atunci. El arată bine cât se gândise Ștefan la problema conducerii luptei, lucru ce nu l-a împedecat ca,

în faza hotărâtoare, să se pună în capul unității, ca să deie isbirea hotărâtoare.

O jumătate de veac după această luptă, un gânditor de seamă – Neagoe Basarab — eră să recomande fiului său de a nu lua loc în bătălie, după obiceiul vremii, în primele rânduri ci înapoi sau pe un flanc, de unde puteă vedeă și conduce ansamblul.

În cele din urmă Turcii din valea Bârladului sunt înfrânți și nevoiți a fugi pe la izvoarele Similei, spre Siret și Dunăre, urmăriți de aproape de Moldoveni, cari distrug resturile fugărite fără cruțare dar și fără odihnă, cum se cuvenea aceloră cari călcaseră pământul sfânt al Moldovei.

Mama Sultanului spunea peste câteva zile că o asemenea înfrângere nu mai suferiseră Turcii.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Acestea fiind faptele, să vedem acum ce învățăminte se pot scoate din ele asupra chipului de a da lupta pe vremea lui Ștefan cel Mare, învățăminte cari de astfel sunt întărite de știrile mai puțin complete ce le avem asupra celorlalte războaie și bătălii ale lui Ștefan.

Și în anul 1467, ca și în 1475 ori în celelalte războaie, dorința de a feri pământul Moldovei de călcarea vrăjmașilor, ispita de a încerca să sdrobească pe aceștia din urmă în afară de granițele țării, trebuie să fi fost mari, dar tradiția, organizarea (armata moldovenească nu eră o oștire de meseriași ci ridicarea în massă a țării și cu o asemenea armată nu se putea face războiul ofensiv), precum pănirea numărului forțelor dușmanului au cântărit mai greu la omul cumpănit și cuminte, care eră Ștefan.

Deasemenea Ștefan trebuie să se fi întrebat dacă eră bine numai să întâmpine pe vrăjmași la graniță

și să-l respingă sau putea încerca mai mult. Spre a-și impune voința, care era de a fi lăsat să trăiască în pace—trebuia să sdrobească armata dușmană. Ori această sdrobire nu se putea obține la graniță, din cauza disproporției forțelor. Era nevoie deci a uză, a tocii pe adversar—moral și material—; era nevoie a-i măcina puterile, până ce se ajungea, dacă nu la o superioritate a forțelor proprii, dar cel puțin la o egalitate cu cele dușmane. Această tocire, această măcinare a dușmanului nu se putea căpăta decât cu timpul și numai printr'o necurmată hărțuire și prin îndepărtarea lui din ce în ce mai mult și cât mai mare de isvorul mijloacelor sale, distrugându-se în acelaș timp merindele și holdele proprii. Iubirea de țară a Moldovanului și organizarea de atunci îngăduiau adoptarea acestui chip de luptă, căci Moldovanului îi priă mai bine a pierde o holdă decât a fi deapururi rob.

În timpul acestei faze a războiului, în lupta dintre voințele celor doi adversari, cea a lui Ștefan, dâră, hotărâtă și știind ce vrea, devine din ce în ce mai precumpănitoare.

Pentru a putea ajunge la luptă cu Ștefan, dușmanul era silit să înainteze mereu. Nu poate însă impune lupta armatei moldovene, căci aceasta—ca o adevărată nălucă—se retrage mereu, hărțuind însă fără contenire flancurile și spatele armatei dușmane, aducându-i pierderi în oameni, în material, în timp și mai cu seamă obosind-o, prin aceea că simte cum că voința adversă nu este înfrântă.

Dușmanul hărțuit mereu, dorind însă să deie lupta cu Moldovenii, când dă de poziția organizată de Ștefan, crede că din nou acesta va depune una din acele rezistențe momentane cu care-l înșelase până atunci și dă buzna înainte ca să nu-i scape Moldovanul din mână. Dar acum este prins în capcană și rolurile se schimbă. Noaptea—la Baia,

trupele așezate deacurmezișul văii Bârladului la Racova, pădurea la Dumbrava Rașie, ținuesc locului pe dușman; îl împedecă să se desfășoare și să ieie cuvenitele măsuri. Inamicul odată ținuit locului, ochiul priceputului căpitan spune când trebuie să deie semnalul de luptă când vede că a sosit clipa hotărâtoare. Și deodată plinul ostirei, ascunsă până atunci în pădure, se rostogolește urlând și chiuind dintr'o coastă sau din spate sau din toate părțile, într'un iurăș turbat asupra dușmanului. Il cuprinde din mai multe părți și-l nimicește. O nouă isbândă a ctitorului dela Putna se înseamnă pe răbojul trecutului neamului.

Se va pune întrebarea poate cum a găsit Ștefan acest chip de a luptă?; cum l-a născocit?

Ștefan nu l-a născocit, căci același chip l-au folosit și premergătorii săi pentru a înfrânge pe Carol Rebert la Posada și pentru a căpăta izbânzile lor Vlaicu Vodă, Mircea cel Bătrân, Țepeș, în Muntenia, cum l-au folosit și Moldovenii în 1359 și Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare, la Crasna în 1450. Nevoia de a-și apăra „sărăcia și nevoile și neamul”, firea neamului și organizarea socială — politică asemănătoare, au produs și la Moldoveni și la Munteni un chip de a luptă la fel: atragerea dușmanului într'o capcană, măcinarea puterilor sale în drumul spre capcană și, în sfârșit, zdrobirea dușmanului adus la strâmtoare. Felul acesta de a luptă nu eră, la urma urmei, decât repetarea în mare a procedeeleor întrebuițate la vânătoare, sportul prin excelență al poporului român de atunci. Rezultatele au fost mărețe și au izbăvit țările noastre mulți ani de stăpânirea străină. Și dacă rezultatele obținute pe câmpul de luptă final au fost mărețe, ele se datoresc și cinstesc deopotrivă pe căpitanii cari au îndrumat luptele dar și pe ostașii cari le-au faptuit.

IV

O cetate Moldovenească sub Ștefan cel Mare. Aspect și viață interioară.

Documentele scrise rămase din vremurile trecute cuprind numai puține informațiuni asupra cetăților noastre și mai ales asupra vieții din interiorul lor. Din fericire săpăturile ce s'au făcut la Suceava de Romstoerfer, la Soroca de domnul Drăghiceanu și cele ce se fac acum, la Tețina de domnul Bălan și la Cetatea Albă de domnul Avakian, ne îngăduesc a întrégi aceste cunoștințe și a ridică vălul de uitare ce acoperă zidurile și viața din cuprinsul acestor cetăți.

Lucrul cel dintâi ce ne interesează este desigur înfățișarea lor exterioară.

Așezate de obicei pe un tăpșan ce îngăduia a se aveă vederi întinse (Suceava, Cetatea Albă) sau a se stăpâni un vad (Tețina, Soroca) ele se prezentau vederii, celui ce se apropia de dânsese, sub înfățișarea unei masse dreptunghiulare, de culoare cenușiu-roșiatică.

Apropierea de cetate îngăduia a deosebi la partea de sus o linie de zimțuri, încoronând pereții drepți, linie de zimțuri alcătuită din creștăturile printre cari puteau trage apărătorii.

Dar apropierea mai arată că zidăria nu eră uniformă, ci formată din două rânduri de ziduri concentrice, alcătuint două cetăți: Una interioară cu ziduri mai înalte, de formă obișnuit pătrată (Cetatea Albă, Suceava), având turnuri puternice la colțuri și la intrare, care cetate eră cuprinsă într'o a două, exterioară, ale cărei ziduri erau mai joase, mai groase și urmau formele terenului. Și acest al doilea rând de ziduri de din afară, care s'a adăogat la Suceava și la Cetatea Albă de către Ștefan

cel Mare, avea turnuri din distanță în distanță. Ceiace a făcut pe Ștefan cel Mare să adauge acest al doilea rând de ziduri a fost izbânda Turcilor în 1453, prin luarea Constantinopolului; vechiul sistem de fortificație, cu un singur rând de ziduri foarte înalte, s'a dovedit neputincios să reziste noii arme, artileria. De astfel la aceeași soluție, la care au ajuns Moldovenii sub Ștefan cel Mare a adăogirei unei a doua incinte, cu ziduri mai groase și mai joase, s'a ajuns, în aceeași vreme, și în Apusul Europei.

De jur împrejurul cetății un șanț adânc, adese ori umplut cu apă, împedica apropierea de ziduri.

Înainte de a ajunge la acest șanț, drumul pe care venea călătorul, trecea, de obicei, prin localitatea așezată în apropiere dar nu lipită de cetate. Și se înțelege de ce. Pentru că, dacă cetatea ar fi fost lipită de localitate, apărătorii ei nu ar mai fi avut câmp îndestulător de tragere și surprinderile ar fi fost mai ușoare. Oricum ar fi fost localitatea: capitala țării (Suceava) sau la marginea ei, eră de cele mai dese ori un însemnat centru comercial și eră totdeauna înconjurată de o „palancă”, adică de un val de pământ și lemn, având un șanț înainte care-i îngătuia să se apere contra bandelor de vecini prea hrăpăreți, ispiuți de bogățiile cuprinse în localitate.

Paza orașului se făcea de locuitori și eră independentă de garnizona cetății. Dacă „palanca”, din jurul orașului, îi îngăduia acestuia apărarea contra bandelor de hoți și a drâmbelor de Tătari, ea nu putea rezista unui atac mai serios. În cazul unui astfel de atac populația din oraș, sau cel puțin o parte din ea, se adăpostea în cetate și dușmanul ocupă, jefuia și dădea foc târgului, cu atât mai multă ciudă cu cât aproape totdeauna trebuia să se întoarcă molluz din fața zidurilor cetății.

Dar să urmărim drumul spre cetate. Cu cât se apropia călătorul de cetate, cu atât zidurile îi păreau mai mari, mal înalte și mai greu de luat. Aproximarea îngăduia să se vadă că unele din ziduri nu aveau un aspect uniform și că, în construirea lor, se folosiseră și piatră și cărămizi, alcătuiind deseme plăcute la vedere, ca la Hotin.

Sus pe ziduri păzitori pășiau tăcuți cercetând zărea depărtată și apropierea imediate ale cetății.

Pentru că cetatea să poată comunica cu interiorul, ea era legată cu terenul dinprejur printr'un pod mișcător, ce de obicei stă ridicat și al cărui loc se vede și azi, bine, la Cetatea Albă, la Hotin, la Suceava. Podeaua podului, atunci când era ridicat slujea și ca întăritură a porților legate în fier cari erau în turnul de intrare. Sub bolta acestuia stătea o bună parte din straja cetății.

Trecând de această boltă se dădea de prima curte, cuprinsă între cele două rânduri de ziduri.

Aci ziua se puteau vedea oamenii din garnizoană exercitându-se sau plimbându-se, aci aveau loc întrecerile între soldați și serbările. Străbătând curtea, se dădea de a doua cetate la a cărei intrare era adesea un pod mișcător. Trecând peste dânsul se ajungea iarăși sub o boltă, păzită și aceasta de o strajă și se trecea apoi în curtea interioară, unde era mult zvon și sbucium, căci acolo se concentra toată viața cetății. Curtea era mică, cam 400 la 500 metri patrați și părea și mai mică din cauza înălțimii zidurilor (7—10 metri). În ea se vedeau soldați din garnizoană, oameni de serviciu, femei și copii, unii odihnindu-se, alții lucrând sau cărând lucruri, iar copiii jucându-se.

Un miros de bucătărie, de rufe și de grajd te isbea dela început. De jur împrejur erau, în catul de jos, dormitoare și încăperile de serviciu ale

garnizoanei, luminate numai prin mici ferestruici dinspre curte și alcătuite din camere boltite, așezate deacurmezișul zidurilor (Cetatea Albă, Soroca).

Sub aceste camere erau beciurile, în cari se țineau provizii, iar în mijlocul curței eră un puț. Larma din curte era mare, căci toți acei cari o ocupau erau ființe primitive având veselă sgomotoasă, cearta și mai sgomotoasă, și, cearta nu eră rară.

Oștașii din garnizoană și slugile, dintre cari mulți erau robi țigani, ca cei cari, într'un cotlon dând în curte făceau mult sgomot cu ciocanele cu cari dregeau și fabricau arme, proiectile și alte lucruri trebuincioase — nu erau însă singurii locuitori ai cetății. Mai erau și diferiți dregători, cari locuiau într'anumite încăperi din caturile de sus ale turnurilor. Pe cât erau de modeste încăperile trupei, care dormia pe jos, pe un așternut de paie sau de rogojini, pe atât erau — în comparație — de bogate locuințele dregătorilor; ceea ce ne dovedește aceasta sunt resturile de picturi de pe zidurile încăperilor, cărămizile smălțuite ce împodobeau zidurile sau din cari erau făcute sobele, dulapii dela dușumele, ce se găsesc cu ocazia săpăturilor, cum tot cu ocazia săpăturilor s'au găsit: degetare, foarfeci, străchini și oale smălțuite, sticlărie, sfeșnice de lut simple și smălțuite, și, la Cetatea Albă: bucați de mătășă și de covoare, multe cioburi de olării, de faianță și de porcelan persan ori chinezesc, de cea mai frumoasă fabricație.

De unde se știe că acestea sunt din epoca care ne interesează și nu din alta?

Vârsta se poate fixa și după modelul lor dar și după stratul de pământ în cari s'au găsit împreună cu alte obiecte ușor databile. Bijuterii, monete din vremea vovezilor celor mai vechi, găsite tot acolo, arată tot deasemenea ce oameni ocupau

aceste încăperi, al căror mobilier însă nu s'a păstrat. Și nu s'a păstrat, pentru că era puțin și fiind de lemn acoperit cu pânză sau postav, acestea au ars, s'au distrus cu vremea sau s'au furat de locuitorii orașului vecin, după distrugerea cetăților de către Alexandru Lupșăneanu.

Ceeace explică îngrijirea mai deosebită a unor încăperi este și faptul că comandantii acestor cetăți, pârcălabii — doi de fiecare cetate — erau dregători însemnați, a căror autoritate se întindea mult dincolo de ziduri, asupra întregului ținut care eră sub ascultarea cetății adică ai cărui locuitori trebuiau să ajute la apărarea ei, la ținerea ei în bună stare, la procurarea lemnului și la căratul proviziilor.

Tot această populație dădea ajutor la zidirea cetăților. Așa cronică nou descoperită de Domnul Gorka, ne arată că Ștefan cel Mare a zidit cetatea Chilia Nouă în câteva săptămâni, întrebându-și 800 zidari, 17000 salahori.

Pentru toată această populație pârcălabii erau administratori, judecători și comandanți. Și asemenea meniri nu le dădeau puțin de lucru; necesitau prezența în cetate a dregătorilor subalterani, cari locuiau în altă încăperi și își aveau familia cu ei. În caz de primejdie populația feminină se măsura în chip deosebit în special la Suceava și Hotin, pentru că acolo, ne arată cronicile și documentele vremii, se adăposteau, doamna țării și familiile boerilor. Și poate că una din slujbele cele nu tocmai ușoare ale pârcălabilor eră de a împacă toată această populație feminină care stătea cam clae peste grămadă, căci încăperile erau puțin numeroase și mici.

O încăpere care nu lipsia din nici una din cetăți și care se distinge și azi bine, la Cetatea Albă, Hotin, Soroca și Suceava, eră capela, a cărei ziduri

erau acoperite cu pictură, la fel cu aceea din bisericile vremii. Dacă pentru acea capelă eră un duhovnic permanent sau dacă se chemă numai un preot dela o biserică din localitatea vecină, nu știm precis, deși avem documente arătând că în secolele următoare erau, cel puțin la Hotin, duhovnici permanenți.

Cetățile mai aveau încăperi, mai ales în părțile de jos ale turnurilor, cari serveau de magazii, unele pentru hrană — în turnul de Nord-Est dela Cetatea Albă s'a găsit o mare cantitate de mei, zăcând acolo de sute de ani — altele pentru armament — atât din acel necesar soldatului, ca chiurase (Cetatea Albă) săbii, arme de foc, pumnale, vârfuri de lănci și de săgeți cât și mari cantități de arici — țepi în patru muchii ce se aruncau în jurul cetăți și mai ales la vaduri pentru ca să se înțepe oamenii și caii; altele în fine slujiau pentru păstrarea prafului de pușcă.

Nici documentele și nici clădirile nu ne arată să fi fost vre-o încăpere rezervată bolnavilor și răniților — sau să fi existat vre-un medic. Îngrijirea bolnavilor se făcea mai ales de femeile ce se găseau acolo și, probabil, de vre-un bărbier sau vraciu din orașul vecin.

Cu ce se îndeletnicea populația acestor cetăți în timp de pace?

Paza pe rând pe ziduri și la porți, exerciții cu armele, corvezi în interiorul și exteriorul cetății — ocupau pe oșteni a căror distracție de seamă, în afară de câte o vânătoare și de întreceri între dâșii — halce cum le numește cronicarul, — trebuie să fi fost petreceri în localitatea vecină, de unde se întorceau adesea cu punga goală și nu tocmai siguri de mersul lor. Șerbii și servitorii aveau lucru deajuns în tot timpul anului.

Dregătorii erau adesea pe drumuri, cei mari cu

treburi la scaunul domniei, cei mici trimiși cuștiri sau pentru afaceri.

Ei mai schimbau și mai vedeau alte locuri; femeile însă rămâneau acasă. Evident că acele din Suceava, dela Tețina, Hotin, Soroca și Cetatea Albă mai vedeau trecători, mai auziau ce se petrece aiurea, dar și acolo ocupația lor de seamă era lucrul casei. Este îngăduit a crede că, mai ales în lungile nopți de iarnă, țigani lăutari sau povestitori mai aleși înveseliau cu cântări sau făceau să tresară de spaimă sau de emoție, în sălile luminate cu slabe opaite, și bărbați și femei, prin povestiri culese din tezaurul basmelor populare sau din biblie, sau în fine din povestirile orientale ce circulau și la noi.

Oricare era viața care o duceau cei din cuprinsul cetăților în vremuri pașnice, erau în totdeauna gata în ziua când dușmanul se prezentă la porțile cetății, răspunzând la proiectilele dușmanului cu alte proiectile, respingând cu arma și cu trupul încercările de escaladare, repărând noaptea ceea ce dușmanul strica ziua. Viteze, pricepute și credincioase, garnizoanele lui Ștefan cel Mare au știut aproape totdeauna, să-i păstreze stăpânirea cetăților. Și când, în 1484, Chilia și Cetatea Albă au fost atacate pe neașteptate, cu puteri covârșitoare de către Baiazid, ele n'au căzut în mâinile dușmanului decât după ce toți au pierit până la unul la postul de onoare, împreună cu părcălabii lor, al căror nume dispăre din istorie, după căderea cetăților.

Cinste lor!

- No. 11. Creșterea porcilor de *C. Oescu*.
 „ 12. Viermii de mătasă de *T. A. Bădărău*.
 „ 13. Oțlica sau tuberculoza de *Dr. E. Gheorghiu*
 „ 14. Pelagra de prof. *V. Babeș*
 „ 15. Alegerea semințelor de *C. Lăcrișianu*
 „ 16. Creșterea păsărilor de prof. *C. Moțaș*
 „ 17. Rătăcirii bolșeviste de *Maior I. Mihai*.
 „ 18. O stupină dintr'un roiu de *N. Nicolaescu*.
 „ 19. Cum se întemeiază o vie de *D. M. Cădere*.
 „ 20. Răsadnița și plantele din răsad de *V. Sadoveanu*.
 „ 21. Lehuzia de *Dr. E. Gheorghiu*.
 „ 22. Meșteșugul vopsitului cu burueni de *Art. Gorovei*.
 „ 23. Cum orbim de *I. Glăvan*.
 „ 24. Păstrarea cărnei de porc de *G. Gheorghiu*
 „ 25. Călui de prof. *E. Udrișchi*.
 „ 26. Doctorul în casă de *Dr. O. Apostol*.
 „ 27. Cum trebuie să ne hrănim de *E. Severin*.
 „ 28. Lămurirea legii dărilor de *Iuliu Pascu*.
 „ 29. Beția de *Dr. Emil Gheorghiu*.
 „ 30. Lămurirea Constituției de *Artur Gorovei*.
 „ 31. Boale parazitare la animale, care trec la om de *C. Moțaș*.
 „ 32. Folosințe nesocotite în gospodărie de *I. Simionescu*.
 „ 33. Mama și copilul, de *Dr. M. Man'atidz*.
 „ 34. Indrumări spre sănătate, de *Dr. I. Bordea*.
 „ 35. Despre hrană, de *Dr. I. Bordea*.
 „ 36. Omul și societatea de *Al. Giuglea*.
 „ 37. Bucătăria sătenței de *Maria Gen. Dobrescu*.
 „ 38. Sfecla de Zahăr de *C. Lăcrișianu*.
 „ 39. Ingrășarea pământului de *I. M. Dobrescu*.
 „ 40. Friguri de baltă de *Dr. T. Dumitrescu*.
 „ 41. Banul de *A. Giuglea*.
 „ 42. Sfaturi practice de *Ing. A. Schorr*.
 „ 43. Lămurirea Calendarului de *A. Giuglea*.
 „ 44. Conjunctivita granuloasă de *Dr. I. Glăvan*.
 „ 45. Burueni de leac de *A. Vlăschi*.
 „ 46. Sfaturi casnice de *Maica Raluca*.
 „ 47. Cultura tomatelor de *I. Isvoranu*.
 „ 48. Rețete pentru gospodină de *Maica Raluca*
 „ 49. Lingoarea de *Dr. T. Dumitrescu*.
 „ 50. Blenoragia sau sculamentul de *Dr. N. Ioan*.
 „ 51. Practica agricolă de *A. Bejenariu*.
 „ 52. Apa de băut de *Dr. I. Bălțeanu*.
 „ 53. Tifosul Exantematic de *Dr. Tudor Dumitrescu*.
 „ 54. Boalele animalelor de *I. Popu-Câmpeanu*.
 „ 55. Lucrări din pănușile de porumb de *Titus G. Minea*
 „ 56. Cartoful de *I. Popu-Câmpeanu*.
 „ 57. Cum să trăim de *Dr. F. Grünfela*
 „ 58. Lucrări din paie și sorg de *Titus G. Minea*

Seria C. „Din lumea largă“.

- No. 1. Ucraina de *G. Năstase*.
 „ 2. Cehoslovacia de *I. Simionescu*
 „ 3. Munții Apuseni de *M. David*.
 „ 4. Finlanda de *I. Simionescu*.
 „ 5. Bucovina de *I. Simionescu*.
 „ 6. Basarabia de *G. Năstase*.
 „ 7. Dobrogea de *C. Brătescu*.
 „ 8. În spre polul sud de *I. Simionescu*

- No. 9. Glanda de Ap. D. Culea.
 „ 10. Viața în a. l.âncul mîrilor de C. Motaș
 „ 11.—12. A. Șaguna de I. Lupaș.
 „ 13. Către Everest de I. Simionescu.
 „ 14. Români de peste Nistru de V. Harea.
 „ 15. Ardealul de I. Simionescu.
 „ 16. Lituania de G. Năstase.
 „ 17. Cămpia Transilvaniei de Ion Popu-Câmpeanu
 „ 18. Moldova de I. Simionescu.
 „ 19. Români din Ungaria de I. Georgescu
 „ 20. Jud. Turda-Arieș de I. Mureșeanu.
 „ 21. Țara Hațegului de Gavril Todica.
 „ 22. Sp. C. Făret de I. Simionescu.
 „ 23. Danemarca de Magda D. Nicolaescu
 „ 24. N. Milescu în China de I. Simionescu.
 „ 25. Cetățile moldovenești de pe Nistru de Apostol D. Culea.
 „ 26. Români din Bulgaria de Em. Bucușa.
 „ 27. Valea Jiului din Ardeal de P. Hossu-Longin.
 „ 28. Țara Bârsei de N. Orghidan.
 „ 29. Vechiul ținut al Sucevei de V. Ciurea.
 „ 30. Macedo-Români de Tache Papahagi.
 „ 31. Români din Banatul Jugoslav de Pr. Bizerea.
 „ 32. Coasta de Azur de I. Simionescu.
 „ 34. Elveția de Traian G. Zaharia.
 „ 34. Maramureșul de Gh. Vornicu.
 „ 35. Austria de I. Simionescu.
 „ 36. Belgia de Traian Gh. Zaharia.
 „ 37. Afganistanul de I. Simionescu.
 „ 38. Anastasia Șaguna de Dr. I. Lupaș.
 „ 39. Blajul de Alexandru Lupeanu-Melin.
 „ 40. Marea Neagră de Dr. I. Lepși.
 „ 41. Pe urmele lui Robinson Crusoe de I. Simionescu.
 „ 42. Din No. vegia de I. Conea.
 „ 43. Din vremea lui Ștefan cel Mare de Gen. R. Rosetti.

Seria D. „Știință aplicată“

- No. 1. Fabricarea săpunului de A. Schorr.
 „ 2. Motorul Diesel de Ing. Casetti.
 „ 3. Industria Parfumului de E. Severin.
 „ 4.—5. Aerul lichid de Ilie Matei.
 „ 6. Industria Azotului de L. Caton.
 „ 7.—9. Locomotiva de Ing. Casetti.
 „ 10. Aeroplanul de Dr. V. Anastasiu.
 „ 11. Baloane și dirijabile de C. Mișăilescu.
 „ 12. Betonul armat de Ing. N. Ganea.
 „ 13. Gări și trenuri de G. Șiadbei.
 „ 14. Instalarea unei sonerii electrice de Stel. C. Ionescu
 „ 15. Aparat de Radiofonie de Căpt. M. Zapan.
 „ 16. Tiparul de V. Romanescu.
 „ 17. Ce se scoate din cărbuni de C. V. Gheorghiu.
 „ 18. Industria materiilor colorante de G. A. Florea
 „ 19. Fotografia de Căpt. M. Zapan.
 „ 20. Industria zahărului de G. I. Baboianu.
 „ 21. Șase montaje de radio de Căpt. M. Zapan
 „ 22. Cinematografia de Căpt. M. Zapan
 „ 23. Automobilul de Căpit. de aviație M. Pantazi
 „ 24. Fabricarea sticlei de G. A. Florea.
 „ 25. Gazele otrăvitoare de Căpt. M. Zapan.
 „ 26. Impănarea păsărilor de N. C. Panescu